

2018 – 4

HOLLANDS Maandblad

Abraham B. Yehoshua

Literatuur als moreel laboratorium

Thomas Heerma van Voss

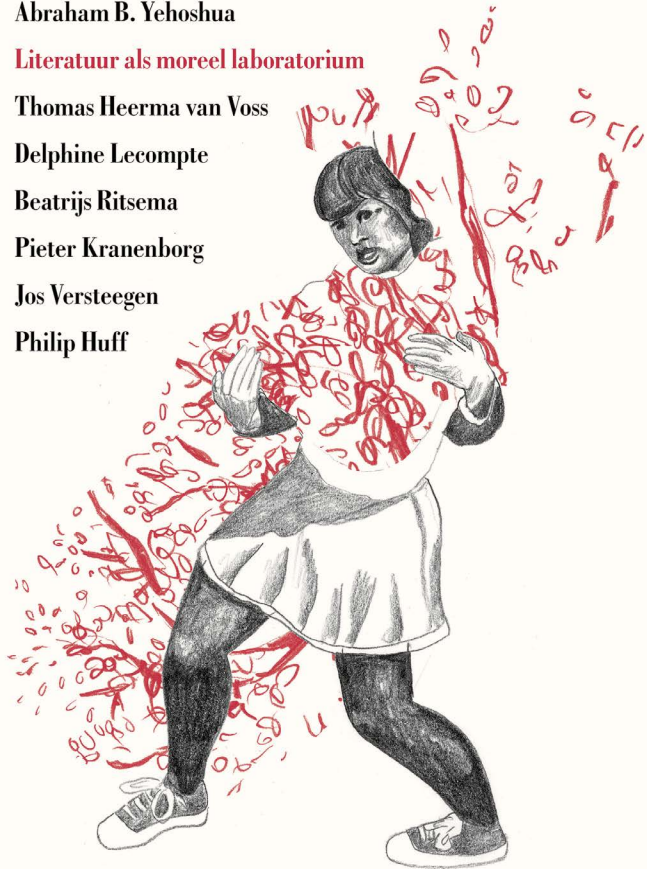
Delphine Lecompte

Beatrijs Ritsema

Pieter Kranenburg

Jos Versteegen

Philip Huff

HOLLANDS Maandblad

INHOUD NO. 4 – 2018

negen-en-vijftigste jaargang • nummer 845
april 2018

Opgericht in 1959 door K.L. Poll.

www.hollandsmaandblad.nl

Redactioneel – Deze maand

Abraham B. Yehoshua – Literatuur als moreel laboratorium

Delphine Lecompte – Gedichten

Beatrijs Ritsema – Telefoneren met mam

Jos Versteegen – Gedichten

Pieter Kranenburg – Kronkelwegen

Philip Huff – Gedichten

From the book depository – Intellectuele zelfmoord

Thomas Heerma van Voss – Ik blijf hier

Pim te Bokkel – Gedicht

Tekeningen Babette Wagenvoort

Auteurs in dit nummer

Colofon

Deze maand

Een van de talrijke dingen die men deze maand node miste, was een begrijpelijke cultuurgeschiedenis van het heden. Ik bedoel dan een geschiedenis zoals die ook wel wordt geschreven over, ik noem iets willekeurig, de ondergang van het Romeinse Rijk. Een werk vol rustige geleerdheid en inzichtelijke argumentaties, waarin wordt gewezen op de lange wortels van ontwikkelingen, op de conjuncturen die zich over eeuwen uitstrekken en op de diepe structuren die aan dat alles ten grondslag liggen. Deze maand maakte duidelijk dat zulks voor het heden waarschijnlijk niet in de pen zit. Niet alleen missen wij het geuld dat nodig is voor geleerdheid en inzichtelijke argumentaties, maar tevens mist het heden wortels, conjuncturen en structuren. Althans zo leek het even, voor wie deze maand dat opgewekte gespartel in het pie-renbadje van het hier en nu aanzag dat de dramaturgie van ons dagelijks leven is.

Denk niet dat ik hunker naar diepte, integendeel. Het was niet Schopenhauer, maar het had hem kunnen zijn, die schreef: de diepte is wat doorschijnt aan de oppervlakte. Derhalve hunkerde ik deze maand naar niet meer dan een oppervlakkig begrip van wat er gaande was. Zo leek het enigszins onduidelijk of men diende te glimlachen of moest grijzen toen talrijke landgenoten trots per Twitter meldden dat men de eigen Facebookpagina had opgeheven uit protest tegen het misbruik van privacygevoelige informatie. Dat was in dezelfde week waarin Twitter aankondigde dat alle data voortaan vrijelijk verkocht zouden worden, terwijl de mobiele telefoons waarmee de tweets werden verspreid zulks al jaren deden. Dezelfde aarzeling tussen mededogen en onbegrip deed zich voor toen bleek dat na diverse inspraakrondes enkele universiteiten hadden besloten om de miljoenen die men ontving van het ministerie

ter verbetering van het onderwijs te besteden aan extra psychologen om de blijkbaar talrijke studenten met burn-out symptomen terzijde te staan.

Dit werpt een schrijnend licht op een generatie die toch al niet tien minuten kan hardlopen zonder een flesje water en een digitale hartslagmeter om te gorden. Dit is niet misprijzend bedoeld. De huidige generatie studenten is zeker interessant, alleen al omdat ze hun intellectuele vorming krijgen in een tijd zonder wortels, conjuncturen en structuren, maar met des te meer persberichten en pr-prietpraat. Aan universiteiten waar de afdeling 'communicatie en marketing' groter is dan menige faculteit is het wellicht geen wonder dat men al gauw niet op zoek gaat naar kennis of het eigen gebrek daaraan, maar naar zichzelf. Indien Facebook de moderne mens inderdaad heeft misleid, dan is het wel door te verhullen dat 'ik' het meest beperkte onderwerp is waarin men zich kan verdiepen.

Misschien zou de historicus van het heden, die wij zo node missen, schrijven dat door de cultus van het 'ik' de westerse traditie thans niet meer wortelt in Socrates, maar in social media. En hij zal wellicht opmerken dat een samenleving zonder besef van conjuncturen en structuren, maar met des te meer ego's, de jeugd berooft van de drie grote beschavingspijlers: scepsis, nieuwsgierigheid en zelfspot. Hij dient deze diagnose echter wel met scepsis en zelfspot te serveren, anders valt hij door de mand als niets dan een eigentijdse columnist. – BB

Literatuur als moreel laboratorium

door Abraham B. Yehoshua

De afgelopen twee jaren zijn de moeilijkste geweest van mijn hele leven. Veertien maanden geleden overleed mijn diepbeminde vrouw Rivka na een kort ziekbed. Wij tweeën deelden 56 jaren van liefde en diepe vriendschap. Ika, zoals iedereen haar noemde, was van beroep psychoanalyticus, maar zij was bovenal zeer warm en zeer wijs, en ik heb bijzonder veel van haar geleerd. Zij was tevens de inspiratie voor enkele vrouwelijke karakters in mijn boeken. Haar overlijden deed mij weer beseffen welke kwesties voor mij als mens en als schrijver werkelijk belangrijk zijn. Een van die kwesties wil ik hier aan de orde stellen.

Als schrijver, maar ook als lezer en als literatuurdocent, voel ik al lange tijd een zekere onrust over de verhouding tussen enerzijds de kunsten in het algemeen – en dan in het bijzonder literatuur, theater en film – en anderzijds datgene wat we benoemen als moraliteit, ethiek en morele waarden. De laatste jaren is het bijvoorbeeld moeilijk om in recensies van romans, verhalen, toneelstukken en zelfs van films directe toespelingen te vinden op morele kwesties die aan de orde komen in de besproken werken. Laat staan dat er opmerkingen worden gemaakt over morele oordelen van de auteur zelf of over het morele gedrag van de personages in het gerecenseerde werk.

Zo horen we deze dagen slechts zeer zelden van de kant van de lezer een kreet van protest, of van verbazing over de morele positie van een auteur of van een personage in een roman. Nog zeldzamer komen we een criticus tegen met genoeg durf om zijn morele oordeel van invloed te laten zijn op zijn esthetische oordeel. Tegenwoordig zijn de gebruikelijkste woorden in de taal van de literatuurkritiek, zowel professioneel als

persoonlijk, bij het wegen van een literair werk bovenal ‘geloofwaardig’, ‘complex’, ‘diep’ en – vooral – ‘vernieuwend’. Men moet bijzonder lang zoeken om woorden te vinden als ‘moreel’, ‘waardevol’, ‘juist’, ‘goed’.

In *The Company We keep: An Ethics of Fiction*, zijn nog altijd uitmuntende boek uit 1988, klaagde de befaamde Amerikaanse criticus Wayne Booth dat te midden van alle stromingen in de literaire kritiek er geen enkele was die zichzelf definieerde in termen van morele kritiek. Dit geldt denk ik nog altijd: verwijzingen naar moraliteit mogen dan wel opduiken in diverse segmenten van de literaire kritiek – politiek, sociaal, cultureel, psychologisch, psychoanalytisch, feministisch, postkoloniaal – maar een rechtstreekse, openlijke discussie over de morele aspecten van een tekst is schijnbaar universeel niet meer modieus. Dat was heel anders tot het einde van de negentiende eeuw. In die tijd was het voor liefhebbers van literatuur vanzelfsprekend dat serieuze fictie een middel was tot morele opvoeding. Dat is niet meer.

Wat is er gebeurd? Waarom waden we kniediep door voortdurende discussies over medische ethiek, juridische ethiek, de oorlogsethiek enzovoort, terwijl de literaire kritiek, zowel in de academische wereld als in de wereld van de media, zich geheel en al heeft teruggetrokken uit de discussie over moraliteit? En waarom heeft de literatuur zelf morele conflicten aan het oog onttrokken met een plamuurlaag van tekst en vervolgens naar de achtergrond verbannen?

Voor dit vraagstuk wil ik hier vijf mogelijke verklaringen opperen.

De eerste verklaring komt voort uit het in mijn ogen verdiepte begrip dat we sinds het einde van de negentiende eeuw hebben van de menselijke psychologie. Dat begrip heeft de bronnen van het menselijk falen blootgelegd en het resultaat daarvan is: *tout comprendre c'est tout pardonner*, zoals de Fransen dat uitdrukken – alles begrijpen is alles vergeven. Hoe ontwikkelder ons begrip van de werking van de menselijke psychologie wordt, des te moeilijker is het om te komen tot simpele en voor de hand liggende morele oordelen. En dan bedoel ik oordelen zoals die

van ons gevraagd worden wanneer we oog in oog komen met personages zoals Iago in Shakespeare's *Othello* of Tartuffe uit het gelijknamige toneelstuk van Molière of Fagin uit Dickens *Oliver Twist*.

Tot het einde van de negentiende eeuw was het mogelijke om literaire personages te zien als 'kwaadaardig' en 'corrupt' dan wel als 'goed' en 'puur'. Vandaag de dag lijkt het minder gemakkelijk voor de serieuze romannoteur om een personage op te voeren wiens goede of slechte morele kwaliteiten een vast gegeven zijn voor de plot zonder dat verdere uitleg noodzakelijk is. In onze huidige manier van denken bestaan er geen personen meer die simpelweg slecht of goed zijn. Iemand is niet 'slecht', maar veeleer gestoord, gewond, beschadigd, verwaarloosd, verstoken van liefde, ja, zijn karakter is een gordiaanse knoop van complexen die hij heeft geërfd van zijn ouders, of die zijn veroorzaakt door maatschappelijke omstandigheden buiten zijn schuld en verantwoordelijkheid. Anderzijds kan een innemend of zelfs moreel goed romanpersonage ook niet zo maar worden geaccepteerd. Doorgaans rijst ogenblikkelijk de verdenking dat de goedheid en menslievendheid van zo iemand louter een masker zijn waarachter een poel van duistere driften verborgen gaat.

lees meer in het nieuwe nummer

Telefoneren met mam

door Beatrijs Ritsema

Mijn moeder was niet van de lange telefoongesprekken. Kletspraatjes interesseerden haar niet en voor vrijblijvend geleuter had ze geen geduld. De telefoon was er voor korte, zakelijke mededelingen, het maken van afspraken en, het belangrijkste, het geven van levenstekens. Toen ik als eerstejaars student in een studentenflat woonde, ging ik aanvanke-lijk elk weekend naar huis. Later nam die frequentie af, omdat er juist in die dagen te veel spannends te doen was in de grote stad. Op mijn afdeling deelden we een telefoon met zestien man, noteerden braaf de tikken voor de maandelijkse afrekening en de thuiszitters namen boodschappen aan voor de afwezigen. In die tijd vond ik eens een briefje op mijn kamer met de tekst 'Je moeder vroeg of je nog leefde en, zo ja, of je haar kan terugbellen'.

Ik was zo opgegaan in het drama van mijn adolescente leven, dat ik al een week of twee, drie geen enkele gedachte aan de ingezetenen van mijn ouderlijk huis had gewijd. Beschaamd belde ik mijn moeder. Nu ik de kinderlijke afhankelijkheid had afgeschud en een zelfstandig leven leidde, werd het tijd voor wat meer attentie.

Vanaf toen nam ik me voor om regelmatig te bellen. Ik ging niet zo ver dat ik daar een vaste dag en een vast uur voor bestemde, ik deed het op gevoel zo eens per week of tien dagen. Stilzwijgend ging ik over op het 'Don't call us, we'll call you'-systeem. Het was handig om het opbel-initiatief naar me toe te trekken, niet alleen omdat ik buitengewoon uithuizig was en van de ene naar de andere afspraak rende, waardoor mijn moeder in dat pre-mobiele tijdperk meestal bot ving, maar ook omdat ik op die manier de regie over de betrekkingen kon voeren. Als ik zelf belde, kon ik dat doen op een tijdstip dat mij uitkwam en werd ik niet meer overvallen.

In die tijd had ik een vriend die klaagde dat zijn moeder altijd op het verkeerde moment belde, namelijk precies als hij ergens druk mee bezig was. Als je haar wat vaker zelf zou bellen, zou je daar geen last van hebben, zei ik, want mensen zijn natuurlijk altijd ergens mee bezig, zeker als hun moeder of wie dan ook belt, al is het maar een boek lezen of een lamme tv-serie kijken. Maar hij kon zichzelf er slecht toe zetten om zijn moeder te bellen, dus belde zij hem en ergerde hij zich elke keer.

Dat ik me hield aan mijn voornemen om mijn moeder te bellen, maakte mij niet tot een voorbeeldig kind. Het laat zelfs een zekere dubbelhartigheid zien. Enerzijds deed ik mijn best om attent te zijn, anderzijds wijst het idee van 'je best doen' op plichtmatigheid. Vereist een goede moeder-dochter-verhouding niet meer spontaniteit in de omgang dan het 'Don't call us, we'll call you'-systeem? Ik bedoel dat je belt wanneer je er zin in of behoefte aan hebt en niet omdat het er tijd voor is? Maar als ik het moest laten afhangen van een spontane opwelling, zou het er nauwelijks van komen, en was ik weer onattent of werd ik door haar overvallen. Dan toch liever plichtmatig attent. Veel tijd hoefde me dat niet te kosten, want zoals gezegd: mijn moeder was niet de persoon voor lange telefonades, het ging haar om een levensteken.

lees meer in het nieuwe nummer

Kronkelwegen

door Pieter Kranenburg

‘Een terugwijkende haarlijn is natuurlijk ook goed te behandelen met een hoed’, zei dokter Zosimov.

‘Ik vraag niet om advies over de laatste mode, waarde dokter,’ zei ik. ‘Ik wil behandeld worden. Wat zeggen de dokters in Wenen? Weten zij iets?’

Zosimov ging verzitten en streek over zijn weelderige baard. Onwillekeurig vatte ik het op als een commentaar op mijn eigen haarproblemen, maar waarschijnlijk was het niet zo bedoeld.

‘Ik heb van de heren in Wenen niets gehoord, beste Mikhalev. Koopt u toch een mooi, degelijk hoofddeksel. Er zijn hier in Sint Petersburg genoeg prachtige exemplaren te krijgen.’

‘Een mooie hoed heb ik al, mijn beste Zosimov. Maar ik wil geen hoed nodig hebben. Ik wil dit probleem bij de wortels aanpakken,’ zei ik. ‘Mijn oudste neef van moeders kant, die zoals u weet studeert in Wenen, schreef in zijn laatste brief dat de dokters daar hebben ontdekt dat problematische ideeën en gevoelens kunnen leiden tot fysieke symptomen. Toen ik dat las, moest ik meteen aan mijn probleem denken.’

‘Ach, waarde Mikhalev. Ik bewonder uw ijver om op de hoogte te blijven van de stand van zaken in de geneeskunde. Veel van mijn patiënten zouden van u kunnen leren. Maar ik ben bang dat er niets bekend is over het behandelen van haargroei problemen vanuit de psychologie. Ik denk dat uw aandoening, voor zover het een aandoening genoemd kan worden, niet geschikt is voor het soort behandeling waar u op doelt.’

‘Mijn aandoening is niet levensbedreigend,’ zei ik, ongeduldiger nu. ‘Maar juist omdat het een aandoening is van ogenschijnlijk eenvoudige aard – hoewel de gevolgen allerm minst eenvoudig zijn – vermoed ik dat de behandeling ervan niet problematisch hoeft te zijn.’

‘Beste Mikhalev, ik ben bang dat ik u moet teleurstellen. Het is misschien mijn schuld, maar ik zou niet weten hoe ik u met psychologische therapie zou moeten behandelen voor uw haarprobleem.’

Ik begon me nu ernstig te ergeren aan de lange witte snor van Zosimov, die zachtjes op en neer deinde telkens als hij zijn afwijzing uitsprak. De neiging overviel me om de bekwaamheid van Zosimov als dokter openlijk te betwijfelen en om te dreigen me naar een concurrent te begeven, zoals mijn grootvader altijd deed wanneer hij zich mishandeld voelde door de medici die hem vertelden dat er aan zijn leverziekte niets meer te doen was. Maar op dat moment besepte ik dat Zosimov meer was dan mijn dokter, hij was ook een jarenlange vriend van de familie, iemand bij wie ik een zekere vertrouwdheid voelde. Een band die, als een licht dat schijnt door een bevuild raam, enigszins vervaagd werd door een scherm van professionaliteit tussen ons, maar desalniettemin gekenmerkt werd door wederzijdse warmte.

Toen kwam ik op het idee.

‘Mijnheer Zosimov, ik ben momenteel bezig met een brief aan mijn neef in Wenen. Ik zal hem vragen onderzoek te doen naar de mogelijkheden en u direct te schrijven zodra hij iets weet. Zo bent u ervan verzekerd dat de informatie van een bekwame bron komt. Wanneer u zijn antwoord heeft ontvangen, kunt u mij vertellen of er een oplossing is, of dat ik mij erbij neer moet leggen.’

Zosimov stemde in. Ik haastte mij naar huis en begon te schrijven.

lees meer in het nieuwe nummer

Intellectuele zelfmoord

From the book depository

Onlangs verscheen het jaarlijkse rapport van de Inspectie van het Onderwijs 'De staat van het onderwijs'. Men kan niet zeggen dat de bevindingen opbeurend waren. Over de gehele linie daalt het niveau van het Nederlandse onderwijs al twintig jaar, schrijft de onderwijsinspectie, terwijl het in omringende landen juist stijgt. In een notendop samengevat: Nederlandse kinderen lezen en rekenen slechter dan hun ouders. Het gemiddelde reken- en taalniveau zakt al jaren, terwijl het aantal leerlingen dat echt ondermaats rekent en leest, snel stijgt. Oh ja, het niveau van het onderwijs in natuurkunde, kunst en gymnastiek is ook veel minder dan twintig jaar geleden.

Het rapport doet drie voor de hand liggende vragen rijzen:

- *Indien de neergang inderdaad al twintig jaar bezig is, hoe komt het dan dat de Onderwijsinspectie nu pas aan de bel trekt?* Wie de rapporten van de afgelopen jaren erop naslaat, ziet juist dat de inspectie tevreden repte over de 'internationale topositie' van het Nederlands onderwijs, over 'excellentie' en over de 'ambitie' tot 'talentontwikkeling'.
- *Indien de neergang inderdaad al twintig jaar bezig is, wiens schuld is dat?* Dat moet te achterhalen zijn, want het gaat om een sector die rijk begiftigd is met toezichthouders, overheidscontrole en rapportagedwang.
- *Indien de neergang inderdaad al twintig jaar bezig is, wat zijn daarvan de gevolgen voor het dagelijks leven in Nederland?* Het gaat al gauw om een paar miljoen mensen die slechter onderwijs dan voorheen hebben gekregen, en zoiets moet toch sporen nalaten in de maatschappelijke werkelijkheid.

Wat de eerste vraag betreft, stelt de onderwijsinspectie dat ze geen sluitende verklaring heeft voor haar plotselinge ontdekking. Ze wijst erop

dat vooral de resultaten van goede leerlingen dalen, waardoor het gemiddelde extra hard naar beneden gaat, en ze vermoedt dat bij sommige scholen 'een zeker dedain' heerst over taal- en rekenonderwijs. Bij die scholen worden wellicht andere 'competenties' belangrijker gevonden, zoals persoonsvorming, burgerschap en maximalisatie van het eigen potentieel.

Misschien ja, maar er ook andere oorzaken denkbaar voor het feit dat de Onderwijsinspectie de neergang tot nu toe heeft gemist. Juist in 2017 werd een nieuwe methode van toezicht met nieuwe onderzoekers ingevoerd, mede na aanmoediging door de initiatiefwet 'Doeltreffender regeling van het onderwijstoezicht' van de Tweede Kamer. Blijkbaar bleek nu pas dat meer dan een derde van de leerlingen in het primair onderwijs bij lezen het basale 'streefniveau' niet haalt. En wellicht heeft het rooskleurige beeld van de afgelopen jaren ook te maken met het feit dat in die tijd meer dan de helft van de schoolinspecteurs is ontslagen terwijl er miljoenen werden gestopt in een automatiseringssysteem. Ik bedoel zo'n ict-systeem dat meldt dat alles PRIMA is als je tijdens de 'zelfevaluatie' klikt op PRIMA.

In het verlengde hiervan is de tweede vraag gemakkelijk te beantwoorden. Het gaat bij de neergang van het onderwijs niet om een natuurverschijnsel waar we machteloos tegenover staan, maar om het resultaat van menselijk handelen. En dan bedoel ik het handelen van beleidsmakers, bestuurders, managers, toezichthouders, onderwijsraden, adviesinstanties, expertisecentra, onderwijskundigen, ja van die hele parasitaire laag die zich met een fatale vermenging van ideologie en belangen in het onderwijsveld kon ingraven dankzij de overheid. Die deed enkele decennia geleden onder het mom van marktwerking afstand van directe financiële en bestuurlijke verantwoordelijkheid, overigens zonder te stoppen met het bombardement van wetgeving, ideetjes, missives en andere almachtsfantasieën.

Zulks is al aan de orde gekomen in de Parlementaire Enquête naar

het onderwijs in 2008 door de Commissie Dijsselbloem, die door politiek, onderwijs en media zo snel mogelijk werd vergeten. Geen wonder dat het ‘afroompercentage’ dat het onderwijsmanagement zichzelf toekent uit de overheidsgelden nog steeds groeit ten koste van de middelen die naar lerarsalarissen gaan. Dit is een cruciaal punt: de competentie van de overheid greep te houden op het veld is lachwekkend gering vergeleken met de competentie van de managers om greep te houden op de overheidsgelden.

Overigens zat de overheid tijdens de afgelopen decennia niet stil. Sinds de invoering van de Mammoetwet (in 1968) volgde een cascade van onderwijshervormingen: middenschool (mislukking), basisvorming (echec), studiehuis (fiasco), Tweede Fase (catastrofe), competentiegericht leren (cataclysmen), en dan nog het debacle van het vmbo waarvoor de prima functionerende MAVO werd geofferd alsook de outputfinanciering in het Hoger Onderwijs, die misschien wel de moeder van alle neergang is. We kunnen de verantwoordelijken voor deze langgerekte zelfdestructie gewoon aanwijzen: ministers van Onderwijs, voorzitters van onderwijsraden, bestuurders, managers en onderwijskundigen – allemaal beleidsmakers met een naamkaartje.

In Nederland geldt echter als leidend principe ‘iedereen verantwoordelijk, niemand de schuld’. In dit verband is het interessant dat in Zweden Jonas Linderöth, de hoogleraar onderwijskunde die grote onderwijshervormingen ontwierp, openlijk zijn excuses aanbod ‘voor wat hij het onderwijs had aangedaan’ en voor hoezeer zijn visie het onderwijs had ‘ondermijnd’. Hij zag nu in dat zijn pedagogische theorieën in feite simplistische prietpraat waren.

De derde vraag is niet alleen in maatschappelijke zin interessant, maar tevens in literaire zin. Het hoeft geen betoog dat veel symptomen van de neergang van het onderwijs zichtbaar zijn in het openbare leven. Voor wie wel eens kijkt naar de Nederlandse televisie of in een Nederlandse krant, begrijpt onmiddellijk wat de Onderwijsinspectie bedoelt

met ‘neergang’ en ‘afglijden’ en ‘gebrek aan intellectuele inhoud’. En men begrijpt tevens de achtergrond van op universiteiten ingevoerde maximale ‘leesbelasting’ van 5 pagina’s Nederlands en 4 pagina’s Engels per uur alsook het gegeven dat in Nederland zowel de ontleding als de boekenverkoop veel rigoureuzer daalt dan in omringende landen.

Het is niet zeker dat dit alles ‘erg’ is. Uiteindelijk resulteert de neergang van het onderwijs immers in een zonderlinge cocktail van een krimpende culturele horizon, intellectuele kaalslag, sociale rust en persoonlijk geluksgevoel. Wat wel opvalt, is het gemak waarmee de (snel verdwijnende) geletterde bovenlaag buigt voor deze ontwikkelingen. Natuurlijk, we weten allang dat de universiteiten werken met oprotzesjes om de financiering op peil te houden, en dat zij de ogen sluiten voor het feit dat ongeveer helft van de studenten geen begrijpelijk Nederlands kan schrijven. Maar nieuw is het pleidooi van de Amsterdamse emeritus hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde Marita Mathijssen. Zij betoogt dat ten behoeve van de studenten de klassieke werken uit de literatuur dienen te worden hertaald, ingekort en versimpeld. Ze heeft gemerkt ‘dat zelfs studenten Nederlands steeds minder plezier beleven aan schrijvers als Couperus en Multatuli’ en dat ze die ‘langdradig en vervelend’ vinden, net zoals Reve en Mulisch. Haar oplossing: ‘hertalen, inkorten en tv-series van maken’.

Hier zijn we bij de kern van het probleem: die lange Nederlandse traditie van anti-intellectuele collaboratie door de elite.

lees meer in het nieuwe nummer

Ik blijf hier

door Thomas Heerma van Voss

Het begon met gelach. Dat is mijn eerste herinnering aan hen samen: in het appartement naast het mijne klonk uit het niets een hoge schaterlach. Vooral haar hoorde ik, nog voordat ik wist wie ze was, voordat ik wist hoe ze eruit zag en voordat ik zelfs haar stem had gehoord. Die lach van haar, behalve hoog ook schel en hard, echode eerst door het trappenhuis en galmde daarna tussen de muren van mijn appartement. De lach van Arend kwam er met een paar seconden vertraging achteraan, zachter, hijgerig, alsof die gepaard ging met ademnood. Ik ben dat geluid van hun vreugde nooit vergeten; misschien omdat het zo luid was, misschien omdat ik ze later zelden meer heb horen lachen.

Hem kende ik al voor zij haar intrede deed. Als burens deelden Arend en ik een trappenhuis, en soms kwamen we elkaar tegen. Hij bewoog zijn logge, wat uitgezakte lichaam dan moeizaam over de trap. Plukjes grijs haar op zijn schedel, uitpuilende buik, veel te fel gekleurde overhemden. Soms keek hij me lang aan, altijd met een grijs op zijn gezicht, maar het was een grijs zonder enige vreugde.

Toen ik hier net woonde, twee jaar geleden, stond hij ook zo voor me, midden op de trap, glimlachend. Hij zei: 'Ah, de nieuwe buurman. Aangenaam, ik ben Arend en kunstenaar. Mijn huis is mijn atelier en ik maak aquarellen. Zal ik er ook een van jou maken?'

Hij sprak het op fluistertoon uit, net of hij iets onzedelijks voorstelde.

Elke keer dat we elkaar nadien tegenkwamen, herhaalde hij zijn aanbod. 'Dat gaan we doen, Arend,' antwoordde ik, maar vervolgens gingen we allebei verder met onze levens. Ik probeerde te schrijven, hij schilderde; wanneer de deur van zijn appartement openging, ving ik telkens een scherpe terpentinelucht op. En de volgende keer dat we elkaar troffen,

leek hij alweer vergeten dat hij me ooit eerder had gezien, en stelde hij weer voor een aquarel van me te maken.

Nadat zijn vrouw was overleden aan een noodlottige valpartij bij het bergbeklimmen, condoleerde ik Arend toen ik hem bij de voordeur tegenkwam. Weer die wijd opengesperde ogen, zelfs die grijns. Niets wat wees op verdriet. Hij zei alleen: 'Ja, ja, de dood is veel papierwerk. Veel regelen.'

Daarna liep hij verder. Hij hees zijn lichaam op een fiets, reed zonder omkijken de straat uit.

Nog geen drie weken later was er die nieuwe vrouw bij hem thuis. En voor het eerst hoorde ik dat gelach, en begreep ik dat hij dus werkelijk kon lachen, al was het vooral hijgerig gehinnik. Na het lachen kwam het praten. En ze praatten steeds harder, zij voerde het hoogste woord, hij af en toe een zinnetje tussendoor. Op een gegeven moment klapte ik mijn laptop dicht en ging ik vlakbij de muur staan die onze appartementen scheidde. Arend en zijn vorige vrouw had ik nooit geluid horen maken, nu kon ik vrij goed horen wie aan het woord was, door die dunne, krakemikkige bakstenen heen.

Ze zei: 'Sinds ik gescheiden ben, durf ik beter voor mezelf op te komen. Ik laat niet meer over me heen lopen.' Hij zei: 'Binnenkort heb ik een expositie in het Centrum, Jij moet erbij zijn, als eregast.'

lees meer in het nieuwe nummer

Auteurs in dit nummer

PIM TE BOKKEL (1983) – Debuteerde in 2007 met de poëziebundel *Wie trekt de regen aan?* (genomineerd voor de C. Buddingh'-prijs). In 2010 volgde *De dingen de dingen de dans en de dingen*, en in 2013 verschenen de bibliofiele bundel *Dit is hoe het gaat* en de reguliere bundel *Dit is hoe een storm ontstaat*.

THOMAS HEERMA VAN VOSS (1990) – Publiceerde onder meer de romans *De Allestafel* (2009) en *Stern* (2013). In 2014 verscheen zijn verhalenbundel *De derde persoon* en in 2016 de novelle *Dat wat overblijft*.

PHILIP HUFF (1984) – Schrijver, scenarist, vertaler. Ontving de Hollands Maandblad Schrijversbeurs 2010-2011 (*proza*). Na vier eerdere romans publiceerde hij in 2015 de essaybundel *Het verdriet van anderen*.

PIETER KRANENBORG (1994) – Doet de masteropleiding Urban Studies aan de Universiteit van Amsterdam. Publiceerde eerder in *Tirade* en *Hollands Maandblad*. Ontving in 2016 de *Hollands Maandblad Aanmoedigingsbeurs* (categorie proza). In 2017 verscheen als zijn debuut de verhalenbundel *Astronaut*.

DELPHINE LECOMPTE (1978) – Met haar debuutbundel *De dieren in mij* (2009) won ze de Cees Buddingh'-prijs. In 2015 verscheen *Dichter, bokser, koningsdochter die werd genomineerd voor de VSB Poëzieprijs*.

BEATRIS RITSEMA (1954) – Sociaal psycholoog, schrijver en columnist over etiquette. Zij publiceerde onder meer *Het belegerde ego* (1993); *Moderne manieren* (2004) en *Het grote etiquetteboek* (2010).

JOS VERSTEEGEN (1956) – Dichter, vertaler, docent. Publiceerde zeven dichtbundels, met als recentste *Woon ik hier* (2016). Vertaalde poëzie van Hans Keilson, *Sonnetten voor Hanna; een onderduikgeschiedenis in gedichten* (2016). Werkt aan een biografie over Hans Keilson; zie www.josversteegen.nl.

BABETTE WAGENVOORT (1970) – Beeldend kunstenaar, illustrator en docent aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten (KABK) te Den Haag. Zie ook: www.babettewagenvoort.com.

ABRAHAM B. YEHOASHUA (1936) – Schrijver en hoogleraar literatuurwetenschap aan de Universiteit van Haifa. Publiceerde talrijke romans, verhalenbundels, essays en toneelstukken, waarvan vele ook in Nederlandse vertaling verschenen, Ontving o.m. de Brenner-prijs (1983), Alterman-prijs (1986), de Israël-prijs voor Hebreeuwse literatuur (1995), de Los Angeles Times Book Prize (2006), de Premio Roma (2008), de Prix Médicis étranger (2012) en de Premio Internazionale ‘Antonio Feltrinelli’ (2017).

HOLLANDS Maandblad

Redactie: Bastiaan Bommeljé

Redactieraad: Gerard van Emmerik, Beatrijs Ritsema, Mark Boog en Willemijn Lindhout

Vormgeving: Steven Boland

Copyright: Auteursrecht voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door subsidie van het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, thans Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Redactiesecretariaat: Hollands Maandblad • Postbus 59.752 • 1040 LG Amsterdam • Tel. 020-6175955 • info@hollandsmaandblad.nl (niet voor kopij)

Bij ongevraagde bijdragen postzegels voor antwoord bijsluiten

Uitgever: Stichting Hollands Maandblad, p/a Bilderdijkkade 63-b • 1053 VJ Amsterdam

Abonnementen: 12 nummers per kalenderjaar, prijs per jaargang € 79,50 •

Proefabonnement (3 nummers) € 20,- Abonnementen die niet één maand voor afloop van de abonnementsperiode zijn opgezegd, worden automatisch verlengd

Opgave: S.P. Abonneeservice • Postbus 105 • 2400 AC Alphen aan den Rijn.

Telefoon tijdens werkdagen van 9.00-17.00 uur: 0172-476085.

Een acceptgiro voor betaling volgt

Losse nummers: € 7,50 • dubbelnummers € 9,90 • Verkrijgbaar bij de boekhandel of door bestelling via www.hollandsmaandblad.nl dan wel per mail: HollandsMaandblad@spabonneeservice.nl